

Nyelviskolapélda

A tavalyi év irodalmi Nobel-díjasának, Han Kangnak a *Görög leckék* a harmadik kötete magyarul. A szerző 1970-ben született, dél-koreai irodalmárcsalád lányaként: édesapja és két testvére ugyancsak író. Eddigi harmincéves pályafutása alatt mintegy tíz regényt írt, emellett vannak novella- és esszégyűjteményei, valamint egy verseskötete is.

Angolra elsőként a koreaiul 2007-ben megjelent *Növénycső*t fordították le 2015-ben – a következő évben meg is kapta a rendkívül tekintélyes Nemzetközi Man Booker-díjat –, vagyis az első angol nyelvű kötet megjelenésétől a Nobel-díjig vezető út megtételéhez tíz évre sem volt szükség. Magyarul is a *Növénycső* volt Han Kang első könyve (2017), ezt a Koreában 2014-ben kiadott *Nemes teremtmények* követte 2018-ban, majd hat év kihagyás után, néhány hónapja, 2024-ben jelent meg magyarul a 2011-ben írt *Görög leckék*.

A magyar fordítások időrendje tehát nem követi az eredeti kiadásokét. Ez nem csoda, mert – némileg paradox módon – az új könyv befogadását megnehezíthetik az ógörög nyelvi és filozófiai vonatkozások, főleg hogy a könyvben még görög betűkkel írt szavak, mondatok is szerepelnek. Ez egy koreai kötetben érdekes egzotikum lehet, de a magyar olvasóknak, attól tartok, általában olyan, mint családi örökség valami ismerős, de kényelmetlen és nehezen használható.

Mindhárom könyv többszólamú elbeszélés, a különböző narrátori hangok megszólaltatása, a fordításokból úgy tűnik, erőssége Han Kangnak. A *Növénycső* egy vegetáriánussá váló nő drámai sorsáról szól, és az értetlen férj, a szerelmes videóművész sógor és a szeretetteli nővér szempontjából meséli el a történetet. Az erőszaktól sem visszariadó férj szólamá bárgyúan földhözragadt, a sógoré szenvedélyes, a nővére fájdalmas. A fejezetek alighanem önálló elbeszéléseként is olvashatók, különösen a második: amikor Koreában a leginkább lírai rész először önállóan megjelent, irodalmi díjat nyert. Azt hiszem, a magyar nyelvű kötetek közül ez a szerző legkönnyebben befogadható könyve, és ez az, amelynek a fordítása is (Kim Bogook és Németh Nikoletta munkája) a legjobban sikerült. Kissé azonban hihetetlennek éreztem a történetét, amelynek során sajátos álmának hatása alatt a címszereplő lemond a húsevésről, majd úgy általában a táplálkozásról és mindenféle vágyról is.

Ha ez a hagyományos koreai társadalomba beilleszkedni nem tudó nő allegóriája, akkor azt kimódoltnak érzem. Az irodalom persze inkább „kimódolt”, mint „természetes”, hiszen senki sem ír véletlenül regényt, ahogy senki sem beszél szonettben sem. És bizonyára az ízlésem is szab bizonyos határokat, de a könyvben valahogy keveslem a realist, és sokalomban egyrészt a szertelen önkényességet, másrészt a képletszerű elvontsá-

got. A kettőre bizonyos értelemben együtt példa az a jelenet, amikor egy családi lakásavatón az apa szétfejszíti a felnőtt, férjezett lánya száját, és úgy töm bele húsételt, majd meg is üti, mire a nő egy gyümölcsvágó késsel felvágja az ereit. Nem ez az egyetlen jelenet Han Kang könyveiben, amely koreai – vagy akár török – szappanoperák világát, a csak a meggyőződésüknek élő szereplők különös gesztusait idézi.

Magyarul másodikként a *Nemes teremtmények* jelent meg. Ennek cselekménye Dél-Korea modern történelmének egyik tragikus időszakában játszódik, az 1980-ban Kwangdzsuban elkövetett mézszárlás idején. Az emberek az egy évvel korábban katonai puccsal hatalomra jutott Cson Duhvan tábornok rendszere ellen százezres tüntetéseken tiltakoztak; a mozgalmat katonai erőszakkal verték le, és ennek során ezernél is több középiskolást és egyetemistát gyilkolhattak meg. Ez a könyv is többszólamú, de érzésem szerint az erőszak közvetlen ábrázolásával meggyűlik a szerző baja, az utolsó fejezetet, az író saját nevében előadott epilógusát érzem a legsikerültebbnek. A kötet koreai címe, ha nem tévedek, valami olyasmi, hogy *A fiú jön*, ami magyarul használhatatlanul lapos. A „nemes teremtmények” szókapcsolat többször előfordul a regényben, és az egyik szöveghely szerint a dél-koreai alkotmány szóhasználatát idézi. Ha már a címet – helyesen – megváltoztatták a magyarban, talán érdemes lett volna a fejezetcímekkel is segíteni az olvasást. A fordító utószavából megtudható, hogy az angol kiadás az elbeszélők személyét és az elbeszélés idejét emelte ki a fejezetek

címéül (például: *1. A fiú, 1980*; vagy *3. A szerkesztő, 1990*), amelyek némi támpontot jelentettek volna, ellenében az olyan eredeti címekkel, mint a *Madárfióka* vagy a *Hét pofon*. Ráadásul az ilyesféle segítségre az euroatlanti olvasó igazán rá is szorul, mert már rögtön a koreai nevek is zavarba hozzák, hiszen még azt sem tudja rögtön eldönteni, hogy az illető szereplő férfi-e, vagy nő.

A *Nemes teremtmények* fordítása nem sikerült olyan jól, mint a *Nővényevőé*. Kimondottan túlteng a szövegben például az olyan nem túl szerencsés megoldás, mint a „kölcsonöz” és a „található”: „a foga mindig pajkosságot kölcsonözött az arcának”; „hosszú szempillái szinte nőies tekintetet kölcsonöznek Csinszunak”; „az apró termeted és karcsú nyakad finomságot kölcsonöz neked”. Illetve: „az egyetemista fiával a városon kívül található rokonánál húzta meg magát”; „a szemben lévő falon található óra”; „az arca jobb oldalán található hajszálerek” – és így tovább, még több mint tízszer.

A következő mondatok is irodalom alattiak, szinte hevenyészettek: „megüti az orrod a szag” („megcsapja” helyett), „a holttest meredő szemei” („meredt” helyett), „a duzzadó kórus az ég felé tornyosult”, „a tüntetők száma gyorsan lecsökkent”, „odaperdült egy kövér, a currys rizse felett száját tátó fiú felé”, „a színházi producer közelít felé nagy léptekkel”. Egy ebédmeghívás vége így hangzik: „Marhaszeletekre gondoltam, a kereszteződésnél lévő helyen”. A kenyér nem „péksütemény”, a „Te tanítottad őt?” iskolás, elég helyette az, hogy „Tanítottad?”, főleg a rá következő igenlő válasz előtt. A következő mondatban teljesen

felesleges az első szó, hiszen a kölcsönösség mozzanata eleve benne van az „egymás”-ban: „Kölcsönösen egymás hogylétéről érdeklődtünk.” A koreaihoz nyelvtudás hiányában nem férek hozzá, de elképzelhetetlennek tartom, hogy a könyv stílusa ilyen igénytelen legyen, és az általam ismert más nyelvű fordítások sem utalnak ilyesmire.

A most megjelent *Görög leckék* szövege sem jobb, ugyanilyen problémák akasztják meg a folyamatos olvasást: „A nő összetteszi a kezeit a mellkasa előtt” („karba teszi” helyett; és úgy már a „mellkas” sem kell). „A háta és a vállalai beesnek” – azt hiszem a „beesett” melléknévi igenevet nem lehet így visszafejleszteni, csak azért, hogy cselekvő állítmányt kapjunk. Bár olyan is van, hogy ott bukkan fel befejezett melléknévi igenév, ahol nem számítanánk rá, mint ebben a szerkezetben: „a fia kétéves korában olvasni kezdett képeskönyvek”. Ez a forma még nem olyan bevett, hogy irodalmi szövegből ne lógna ki. „Az elmúlt időszakban” – ez a sajtó vagy a céges jelentések minden stiláris igényt nélkülöző nyelve, a semleges nyelvhasználó ilyenkor inkább azt mondja: „az utóbbi időben”. „Az órák után a helyi könyvtárba sétált”: ez a mondat olyan, mint a híres „Lenin a Szmolnijba siet”. Erről a jelenségről írja Nádasdy Ádám, „hogy a *siet* igét önmagában nyugodtan használhatjuk, de menten kényszeredetté válik, ha azt is megmondjuk: *hová?*”

Problémák a szavak szintjétől a mondatokig mindenhol előfordulnak. A meteorit anyag, a fényjelenség: meteor („két meteorit között sötétlő úr, ritka csend”). „Előfordult, hogy amikor az éppen leírt szavai körvonalait nézegette, lassan kinyi-

totta a száját, és kiolvasta” – itt az „őket” szót várnánk, helyette azonban a szövegben az iskolás „azokat” szerepel. Máshol is pedánsan oda van téve a távolra mutató névmás a mondat végére: „Ám miután nem gondolt az arcára többé, idővel valószínűtlennek érezte azt.” Ugyanez a jelenség, a mondat végén a felesleges szóval, ezúttal igével: „Hogy nem is tudom, mire várok, de kitartóan teszem” – mondjuk ehelyett: „hogy nem is tudom mire, de kitartóan várok”.

A „középkorú, ráncos, szürke ingén széles nadrágtartót viselő férfi” szerkezetben a szóválasztás és a szórend is szerencsétlen, mert alighanem „gyűrött, szürke inge fölött széles nadrágtartót viselő középkorú férfi”-ről van szó, aki a boltjában talán nem is annyira „záráshoz készülődött”, mint „zárni készült”. „Északi tájolású egykori gyerekszobádban alszol?” – ez életszerűtlen szómozaik. Nem kell koreaiul tudni ahhoz, hogy az ember gyanút fogjon, amikor „iskolai egyenszoknyáját ügyetlenül felgyűrődve viselő fejhallgatós tizenhatéves lány”-ról olvas, mert itt, a járókelők típusai között aligha valami alkalmilag felcsúszott szoknyáról van szó, hanem arról, hogy amikor kilépnek az iskolából, a fiúk lazán kitűrik a nadrágjukból az ingüket, a lányok pedig rövidebbre veszik az iskolai szoknyát. Ugyanilyen érthetetlen, hogyan csöpöghet izzadság egy könyvre valakinek a „tarkójáról”. (Nyilván a homlokáról vagy a halántékáról van szó.)

Ha az olvasó fárasztóan hosszúnak találná ezt a listát, tudnia kell, hogy az eddigi a példák szinte kivétel nélkül a könyv első negyedéből származnak. Mindez annál fonákabb,

mert a könyv egyik főszereplője – a görögül tanuló nőn és tanárán kívül – éppen a nyelv. Mint a regényből is kiderül, a koreai olyasféle szeparáló nyelv, mint a kínai vagy az angol, amelyekben jellemzően rövid szavak sajátos sorozatából bontakozik ki az összetettebb jelentés. A főhős éppen ezért érez különös vonzalmat az olyan „ragasztgató” nyelv iránt, mint az ógörög (vagy – tegyük hozzá – mint a magyar), amelyben egyes szavakhoz olyan sok toldalékot lehet illeszteni, hogy a szavak jelentését más nyelvek egész mondatokkal fejezik ki, mint amilyen mondjuk ez: „összelekvároztál”.

Éppen ez az, amiért annyira sajnálatos, hogy fejben állandóan korrigálni kell a fordítást: olyan, mintha valami fátyol takarná a szöveget, vagy zajban próbálnánk megérteni valakit, a szájmozgására is figyelve. Ez a görög szavak esetében is előfordul, igaz, ez bizonyára keveseknek tűnik fel. Mert a könyvben görög betűvel írt szavak, mondatok is előfordulnak, de ezekből hol egy aprócska ióta („egy jottányi”) vész el, hol egy nú betű, igaz, máshol betűfölösleg is előfordul. A khí kiejtése nem cs, hanem kh. Ott, ahol „felpúposodott és kinyújtott hátú rovarokra emlékeztető diakritikus jelek”-ről olvasunk, az úgynevezett hehezetekről és hangsúlyjelekről, vagyis magyarul az ékezetekről van szó.

Ennél zavarba ejtőbb, hogy amikor a szereplők Platón filozófiájáról beszélgetnek, akkor annak az olvasónak, aki nem elég otthonos az újabb fordítás- és szakirodalomban, bizonyára fel sem tűnik a terminológiai probléma. Egy helyütt az egyik szereplő azon tűnődik, hogy „vajon rendelkezik-e formával a sár, a haj,

a hó, a vízre vetett árnyék vagy éppen egy apró gesztus”. Itt azonban nem a magyar „alak” szó egyszerű szinonimájáról van szó, hanem arról a fogalomról, amelyet a művelt nagyközönség így ismer: idea. Ezt újabban angol hatásra (ott különben mindig nagybetűvel írják: „Form”) magyarra „formá”-nak is fordítják, de távolról sem kizárólag. Szépirodalmi műben mindenesetre ilyenkor a bevett magyar megfelelőt érdemes használni, ami tehát az „idea” – hiszen a regény mondatait különben csak a legfrissebb filozófiai irodalomban járatosak érthetik meg.

A fordításban annyi a sutaság, hogy az olvasó teljesen elbizonytalanodik a regény stílusát illetően. Engem olyan mondatok is megakasztottak, amelyekben nem látszik fordítási probléma, mint például a következők: „Éppen megfürdette és lefektette almaillatú gyerekét. A saját arcát látta a fiú kerek szemében. A fiú arca pedig az ő szemében tükröződött, amiben a nő arcát lehetett látni... Tükröződések végtelen sora.” Vagy ezek: „Most már tudom, hogy ha együtt éltünk volna, nem lett volna szükségem a hangodra, miután megvakulok. Még ha fokozatosan visszahúzódik is a látható világ, mint valami apály, vele egyidőben közös csöndünk megtelt volna.” Ezek a már-már coelhói duktusú mondatok az én ízlésem szerint nagyon közel vannak a giccshatárhoz, ha ugyan nincsenek túl rajta.

A regény alaphelyzete szerint a főhősnek, miután kómába esik, és meghal az édesanyja, illetve az elvált férjének ítélik a fia felügyeleti jogát, pszichológiai alapon elmegegy a hangja, gyakorlatilag megnémul. Mégis úgy dönt, hogy beiratkozik

egy magánnyelviskola ógörög kurzusára, amelynek előadója viszont, mint kiderül, csaknem vak. Alighanem ízlés dolga, hogy mennyire lehet ezt a helyzetet komolyan venni, bár a megítélésbe kulturális mozzanatok is belejátszhatnak. A koreai kultúrában a mostanában világszerete rendkívül népszerű K-pop miatt bizonyos mértékig jártas fiatal rokonom felidézett egy sorozatot, amelyben egy nő némának tettei magát, majd elrabolják, és miután balesetet szenvednek, amelyet ő azonban túlél, a férjét kezdi hívogatni telefonon, a leleplezéstől annál is kevésbé tartva, mivel a férj a feleséget némának hiszi.

A regény egyik kulcsjelenete az, amikor az iskolaépületben a nő ki akar szabadítani a pincéből egy madarat. Nem sikerül neki, de a segítségére siet a szeme világának lassú elvesztését zöld szemüveggel palástoló görög tanára. A nő megilletődötten elfut, a férfi pedig botorkálás közben elesik a lépcsőn, a szemüvegét is összetöri, sőt a szilánkokkal még a tapogatózó kezét is összevérezi. (És igen, a telefonját is otthon hagyta.) A két ember ezután talál egymásra.

A könyv visszatérő motívumai – a meleg, az izzadás, a vér, a könnynek és a kék fény – külsődlegesnek hatnak, és az időkezelése is szeszélyes. Nem érzem, hogy a két főszereplő múltjának hol ezt, hol azt a szálát elejtő, illetve felvevő feltárása, mármint az elbeszélésnek ez a cliffhangeres szakadozottsága külön esztétikai értéket eredményezne. A könyvben olvashatók a férfinak a testvéréhez írt sorai is, köztük ezzel a kitételrel: „Anyánk sokáig dolgozott aznap este az ázsiaiakat kiszolgáló élelmiszerüzletében, így hát ketten

ültünk az étkezőasztalnál.” Ez arra a nevezetes mondatra emlékeztet, amellyel Esterházy érzékeltette, hogy egy színpadi szerző olykor milyen szerencsétlen módon kénytelen világossá tenni a szereplők egymáshoz való viszonyát: „Atyánk, mint jól tudod, gabonakereskedő volt.”

A nyelvről való gondolkodás – és ez a regény alapmotívuma – helyenként a giccsességig ködös, máshol egyenesen téves. „Nem a nyelvet használva gondolkodott többé” – ez nemcsak elképzelhetetlen, de nem is igaz: a görögül tanuló főhős gondolatait természetesen nyelvi eszközök tolmácsolják. A tanár eszmefuttatása a görög nyelv hanyatlásáról tudománytalan, miközben a figurát egyébként a könyv nem ilyen felszínesnek ábrázolja. „Miután a nyelv a csúcsra ért, az íve lassan, fokozatosan megindult lefelé, és a kényelmesebb használat érdekében egyszerűsödni kezdett” – magyarázza. És hogy ezt Platón, az egyik legnagyobb görög nyelvművész is „szemmel kísérelte”.

Amikor egy jeles könyvesbolt vezetőjének elmondtam, hogy Han Kang regénye nekem nem tetszik, azt felelte, hogy ne írjam meg, mert „megáll a könyv”. Eltekintve attól, hogy kedvesen túlbecsüli egy ilyen kritika hatását, a dolog épp fordítva áll: az első kiadás értékének nőnie kell, miután remélhetőleg megjelenik a javított második.